

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण/National Educational Policy

प्रा. डॉ. अभयकुमार पाटील.

सहयोगी प्राध्यापक, इतिहास विभाग,

सद्गुरु गाडगे महाराज महाविद्यालय, कराड.

Corresponding Author - प्रा. डॉ. अभयकुमार पाटील

DOI - 10.5281/zenodo.7885204

नॅशनल पॉलिसी ऑन एज्युकेशन (NPE) हे भारतातील शिक्षणाचा प्रचार आणि नियमन करण्यासाठी भारत सरकारने तयार केलेले धोरण आहे. या धोरणात ग्रामीण आणि शहरी भारतातील प्राथमिक शिक्षण ते उच्च शिक्षणाचा समावेश आहे. पहिला NPE भारत सरकारने 1968 मध्ये पंतप्रधान इंदिरा गांधी यांनी, दुसरा पंतप्रधान राजीव गांधी यांनी 1986 मध्ये आणि तिसरा पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांनी 2020 मध्ये जाहीर केला.

1947 मध्ये देशाला स्वातंत्र्य मिळाल्यापासून, भारत सरकारने ग्रामीण आणि शहरी दोन्ही भारतातील निरक्षरतेच्या समस्यांचे निराकरण करण्यासाठी विविध कार्यक्रम प्रायोजित केले. भारताचे पहिले शिक्षण मंत्री मौलाना अबुल कलाम आझाद यांनी एकसमान शैक्षणिक प्रणालीसह संपूर्ण देशभरातील शिक्षणावर केंद्र सरकारच्या मजबूत नियंत्रणाची कल्पना केली.

केंद्र सरकारने भारताच्या शिक्षण प्रणालीचे आधुनिकीकरण करण्यासाठी प्रस्ताव विकसित करण्यासाठी विद्यापीठ शिक्षण आयोग (1948-1949), माध्यमिक शिक्षण आयोग (1952-1953), विद्यापीठ अनुदान आयोग आणि कोठारी आयोग (1964-66) ची स्थापना केली. भारताचे पहिले पंतप्रधान जवाहरलाल नेहरू यांच्या सरकारने वैज्ञानिक धोरणाचा ठराव स्वीकारला होता.

नेहरू सरकारने इंडियन इन्स्टिट्यूट ऑफ टेक्नॉलॉजी सारख्या उच्च दर्जाच्या वैज्ञानिक शिक्षण संस्थांच्या विकासासाठी प्रायोजित केले. 1961 मध्ये, केंद्र सरकारने राष्ट्रीय शैक्षणिक संशोधन आणि प्रशिक्षण परिषद (एनसीईआरटी) ची स्थापना एक स्वायत्त संस्था म्हणून केली जी केंद्र आणि राज्य सरकारांना शैक्षणिक धोरणे तयार करण्यासाठी आणि अंमलबजावणीसाठी सल्ला देईल.

धोरणाची प्रमुख वैशिष्ट्ये खालीलप्रमाणे आहेत

शालेय शिक्षण/School Education:

- 2030 पर्यंत शालेय शिक्षणात 100% सकल नोंदणी गुणोत्तर (GER) सह पूर्वस्कूल ते माध्यमिक स्तरापर्यंत शिक्षणाचे सार्वत्रिकीकरण करणे.
- 2 कोटी शाळाबाह्य मुलांना मुक्त शाळा प्रणालीद्वारे मुख्य प्रवाहात आणणे.
- सध्याची 10+2 प्रणाली अनुक्रमे 3-8, 8-11, 11-14 आणि 14-18 वर्षे वयोगटातील नवीन 5+3+3+4 अभ्यासक्रम संरचनेद्वारे बदलली जाईल.
- हे 3-6 वर्षे वयोगटातील न उघडलेले शालेय अभ्यासक्रमांतर्गत आणेल, ज्याला जागतिक स्तरावर मुलांच्या मानसिक क्षमतांच्या विकासासाठी महत्त्वाचा टप्पा म्हणून ओळखले जाते.
- यामध्ये तीन वर्षांच्या अंगणवाडी/पूर्व-शालेय शिक्षणासह 12 वर्षांचे शालेय शिक्षण देखील असेल.
- 10वी आणि 12वी बोर्डाच्या परीक्षा सोप्या केल्या जाव्यात, सर्व विद्यार्थ्यांना दोनदा परीक्षा देण्याची परवानगी देऊन, लक्षात ठेवलेल्या तथ्यांऐवजी मुख्य कौशल्यांची चाचणी घ्या.
- नवीन मान्यता फ्रेमवर्क आणि सार्वजनिक आणि खाजगी दोन्ही शाळांचे नियमन करण्यासाठी स्वतंत्र प्राधिकरणासह, शाळा प्रशासनात बदल केले जाणार.
- पायाभूत साक्षरता आणि संख्याशास्त्रावर भर, शाळांमधील शैक्षणिक प्रवाह, अभ्यासक्रमेतर, व्यावसायिक प्रवाह यांच्यात कोणतेही कठोर वर्गीकरण असणार नाही.
- व्यावसायिक शिक्षण इयत्ता 6 वी पासून इंटरनॅशनलसह सुरू होणार आहे.
- किमान इयत्ता 5 पर्यंत मातृभाषा/प्रादेशिक भाषेत शिकवणे. कोणत्याही विद्यार्थ्यांवर कोणतीही भाषा लादली जाणार नाही.
- 360-डिग्री होलिस्टिक प्रोग्रेस कार्डसह मूल्यांकन सुधारणा, शिकण्याचे परिणाम प्राप्त करण्यासाठी विद्यार्थ्यांच्या प्रगतीचा मागोवा घेतला जाईल.
- नॅशनल कौन्सिल ऑफ टीचर एज्युकेशन (NCTE) द्वारे नॅशनल कौन्सिल ऑफ एज्युकेशनल रिसर्च अँड ट्रेनिंग (NCERT) सोबत सल्लामसलत करून शिक्षक शिक्षणासाठी एक नवीन आणि

व्यापक राष्ट्रीय अभ्यासक्रम फ्रेमवर्क (NCFTE) 2021 तयार केला जाईल.

- 2030 पर्यंत, अध्यापनासाठी किमान पदवी पात्रता 4 वर्षांची एकात्मिक बीएड पदवी असेल.

उच्च शिक्षण/Higher Education:

- उच्च शिक्षणातील एकूण नोंदणी प्रमाण 2035 पर्यंत 50% पर्यंत वाढवले जाईल. तसेच, उच्च शिक्षणात 5 कोटी जागा जोडल्या जाणार आहेत.
- उच्च शिक्षणातील सध्याचे एकूण नोंदणी प्रमाण (GER) २६.३% आहे.
- लवचिक अभ्यासक्रमासह होलिस्टिक अंडरग्रेजुएट शिक्षण 3 किंवा 4 वर्षांचे असू शकते आणि या कालावधीत एकापेक्षा जास्त एक्झिट पर्याय आणि योग्य प्रमाणीकरण मिळणार.
- एम.फिल अभ्यासक्रम बंद केले जातील आणि पदवी, पदव्युत्तर आणि पीएचडी स्तरावरील सर्व अभ्यासक्रम आता आंतरविद्याशाखीय असतील.
- बहुविद्याशाखीय शिक्षण आणि संशोधन विद्यापीठे (MERUs), IITs, IIM च्या

बरोबरीने, देशातील जागतिक दर्जाच्या सर्वोत्कृष्ट बहुविद्याशाखीय शिक्षणाचे मॉडेल म्हणून स्थापित केले जातील.

- नॅशनल रिसर्च फाउंडेशन ही उच्च शिक्षणामध्ये मजबूत संशोधन संस्कृती वाढवण्यासाठी आणि संशोधन क्षमता निर्माण करण्यासाठी सर्वोच्च संस्था म्हणून तयार केली जाईल.
- भारतीय उच्च शिक्षण आयोग (HECI) वैद्यकीय आणि कायदेशीर शिक्षण वगळता संपूर्ण उच्च शिक्षणासाठी एकच छत्र म्हणून स्थापन केले जाईल. तसेच, HECI कडे चार स्वतंत्र समावेश असेल जसे की,
 1. राष्ट्रीय उच्च शिक्षण नियामक परिषद (NHERC), नियमनासाठी,
 2. सामान्य शिक्षण परिषद (जीईसी) मानक-सेटिंगसाठी,
 3. उच्च शिक्षण अनुदान परिषद (HEGC), निधीसाठी,
 4. राष्ट्रीय मान्यता परिषद (NAC) मान्यता प्राप्त करण्यासाठी.
- महाविद्यालयांची संलग्नता 15 वर्षात टप्प्याटप्प्याने बंद केली जाणार आहे आणि महाविद्यालयांना दर्जाबद्ध

स्वायत्तता देण्यासाठी टप्प्यानुसार यंत्रणा स्थापन केली जाणार आहे.

- कालांतराने, प्रत्येक महाविद्यालय एकतर स्वायत्त पदवी-अनुदान महाविद्यालय किंवा विद्यापीठाचे घटक महाविद्यालय म्हणून विकसित होणे अपेक्षित आहे.
- इतर बदल/Other Changes
- एक स्वायत्त संस्था, नॅशनल एज्युकेशनल टेक्नॉलॉजी फोरम (NETF), शिक्षण, मूल्यमापन, नियोजन, प्रशासन वाढविण्यासाठी तंत्रज्ञानाच्या वापरावर विचारांची मुक्त देवाणघेवाण करण्यासाठी एक व्यासपीठ प्रदान करण्यासाठी तयार केले जाईल.
- विद्यार्थ्यांचे मूल्यमापन करण्यासाठी राष्ट्रीय मूल्यमापन केंद्र- 'पारख' (PARAKH) ची निर्मिती करण्यात येईल.
- यामुळे परदेशी विद्यापीठांना भारतात कॅम्पस उभारण्याचा मार्गही मोकळा झाला आहे.
- नॅशनल इन्स्टिट्यूट फॉर पाली, पर्शियन आणि प्राकृत, इंडियन इन्स्टिट्यूट ऑफ

ट्रान्सलेशन आणि इंटरप्रिटेशनची स्थापना केली जाईल.

- तसेच शिक्षण क्षेत्रातील सार्वजनिक गुंतवणूक वाढवून जीडीपीच्या 6% पर्यंत लवकरात लवकर पोहोचवण्याचे उद्दिष्ट आहे.
- सध्या, भारत आपल्या एकूण GDP च्या 6% शिक्षणावर खर्च करतो.

संदर्भ साधन:

- १) <https://nvshq.org/article/new-national-education-policy-nep-2022/>
- २) <https://www.education.gov.in/en/nep-new>
- ३) प्रारूप राष्ट्रीय शिक्षा नीती, २०१९.
- ४) National Education Policy 2020, Ministry of Human resource Development, Government of India.